

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. М.І. ПИРОГОВА

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
проректор ЗВО з наукової роботи
проф. Олег Власенко

_____ підписано КЕП
« 27 » ____ 05 ____ 2022_ р.

ОТОРИНОЛАРИНГОЛОГІЯ
(назва навчальної дисципліни)

РОБОЧА ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
з підготовки доктора філософії
на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти

галузі знань 22 Охорона здоров'я
(шифр і назва галузі знань)
спеціальності 222 Медицина
(код і найменування спеціальності)
мова навчання українська, англійська

2022 рік
Вінниця

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО: Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова, відділ аспірантури, докторантури

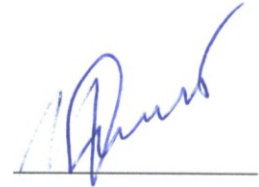
РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

д.мед.н, проф. Кішук В.В.,
к.мед.н., доц. Дмитренко І.В.,
к.мед.н., доц. Барціховський А.І.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Професор кафедри очних хвороб, д.мед.н. Салдан Й.Р.

Завідувач кафедри анестезіології, інтенсивної терапії та медицини невідкладних станів, професор, д.мед.н. Гомон М.Л.

Обговорено на засіданні кафедри ЛОР-хвороб Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова та рекомендовано до затвердження на центральній методичній раді / науковій комісії

« 20 » 05 2022 року, протокол № 12

Схвалено на центральній методичній раді / науковій комісії та рекомендовано до затвердження вченою радою « 24 » 05 2022 року, протокол № 7

Затверджено вченою радою Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

« 26 » 05 2022 року, протокол № 8

Учений секретар Вченої ради ВНМУ доцент Алла Кондратюк

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни “Оториноларингологія” складена відповідно до Освітньо-наукової програми Вінницького національного медичного університету імені М.І.Пирогова
на третьому (освітньо-науковому рівні)

(назва рівня вищої освіти)

галузі знань 22 «Охорона здоров'я»

(шифр і назва галузі знань)

спеціальності 222 «Медицина».

(код і найменування спеціальності)

Опис навчальної дисципліни (анотація)

Освітньо-науковий рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Аспіранту винесені питання диференційної діагностики та найновітніші наукові дані щодо найбільш поширених захворювань, а саме, клінічна анатомія, функції, методи дослідження та можливі захворювань зовнішнього, середнього та внутрішнього вуха, носу та додаткових пазух, глотки, гортані, трахеї, стравоходу та суміжних з ними органів і анатомічних утворень, їх ускладнення, з наданням невідкладної допомоги при основних невідкладних станах в розрізі вищевказаних напрямків та диспансерний нагляд. Оториноларингологія - хірургічна спеціальність. Оториноларингологи виконують складні клінічні обстеження, маніпуляції, являються піонерами мікрохірургії. В наш час велика кількість хірургічних втручань на вусі, гортані виконується за допомогою мікроскопа. Широко використовується телевідео-ендоскопічна хірургія порожнини носа і біляносових пазух.

Дана дисципліна вивчається на 2-3 році навчання.

Статус навчальної дисципліни: професійно-вибіркова

Предметом вивчення навчальної дисципліни є діагностика, лікування, профілактика, реабілітація найбільш розповсюджених захворювань ЛОР-органів.

Міждисциплінарні зв'язки: відповідно до навчального плану, вивчення навчальної дисципліни «Оториноларингологія» здійснюється, коли аспірантом набуті відповідні знання з основних базових дисциплін на II рівні вищої освіти, а також дисциплін: Історія філософії, як методологічна основа розвитку науки та цивілізації, Англійська мова у науково-медичному спілкуванні, медична етика та деонтологія, Культура мови лікаря: термінологічний аспект, Публікаційна активність та наукометричні бази даних, Біоетичні та медико-правові основи наукових досліджень, з якими інтегрується програма оториноларингології. У свою чергу, Сучасна оториноларингологія формує засади поглибленого вивчення аспірантом наступних спеціалізованих дисциплін терапевтичного профілю (Внутрішні хвороби, Кардіологія, Ревматологія, Фтизіатрія, Гастроентерологія, ендокринологія, Загальна практика-сімейна медицина, Побічна дія ліків, Клінічна фармакологія, Клінічна біохімія та мікробіологія, Клінічна морфологія, Сучасна внутрішня медицина, Сучасна хірургія, Сучасна педіатрія, Сучасне акушерство та гінекологія) та теоретичного (Нормальна анатомія, Патологічна анатомія, Фізіологія, Патологічна фізіологія, Фармакологія, Мікробіологія, Гістологія).

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни “Оториноларингологія” є здобуття аспірантами знань, навичок та вмінь в сфері захворювань ЛОР-органів, достатніх для виконання

оригінального наукового дослідження, отримання нових фактів та їх впровадження у практичну медицину та інші сфери життя.

1.2. Оволодіти методами діагностики, лікування та профілактики ЛОР-хвороб, насамперед найбільш розповсюджених. Дати чітке уявлення про складні взаємовідносини різних систем організму (в тому числі аналізаторів, рецептори яких розташовані в ЛОР органах) для поглиблення знань з оториноларингології та їх трансформації в уміння під час практичних занять.

Результати навчання

Програмні результати навчання (РН):

Результати навчання	Методи досягнення	Методи контролю
РН1 Демонструвати безперервний розвиток власного інтелектуального та загальнокультурного рівню, самореалізації	вербальні (пояснення, розповідь, бесіда, консультація); дослідницько-інноваційний (організація науковим керівником пошукової творчої діяльності аспірантів шляхом постановки нових проблем і проблемних завдань), складання особистого портфоліо	усний, контроль науковим керівником, нестандартизований; самоконтроль кількістю публікацій в т.ч. WOS, Skopus
РН2 Інтерпретувати та аналізувати інформацію з використанням новітніх інформаційних технологій	практичні заняття; метод проблемного викладу (навчання аспірантів на проблемних ситуаціях з метою підготовки до роботи в реальних умовах практичних лікувальних закладів); частково-пошуковий або евристичний (оволодіння окремими елементами пошукової діяльності: науковий керівник формулює проблему, аспіранти – гіпотезу), пошук, аналіз і інтерпретація даних за темою досліджень з всесвітніх електронних баз	контроль науковим керівником, нестандартизований, за використанням засобів навчання: контроль за допомогою технічних засобів, комп'ютерних систем
РН3 Виявляти невирішені проблеми у предметній області, формулювати питання та визначати шляхи їх рішення	навчання: пояснення, лекції, практичні заняття, самостійна робота, дискусії; аналіз, інтерпретація даних, що отримані з всесвітньо відомих електронних баз, пошук протиріч, невирішених питань	оцінка за усне опитування, за письмові роботи: контрольні – самостійні роботи, реферати, модуль, аналітичні огляди WEB-ресурсів, в т.ч. англійською мовою
РН4 Формулювати наукові гіпотези, мету і завдання наукового дослідження	пояснення, бесіда, навчальна дискусія, обговорення ситуації; на основі результатів аналізу, інтерпретації даних, що отримані з всесвітньо відомих баз, формулювання гіпотези, мети і завдань дослідження	оцінка за усне опитування, доповідь, презентацію, аналіз анотації дисертації на публікації PhD

Результати навчання	Методи досягнення	Методи контролю
РН5 Розробляти дизайн та план наукового дослідження	пояснення, навчальна дискусія, наукова дискусія, обговорення проблемних ситуацій, демонстрація можливостей вирішення проблеми	оцінка за усне опитування, доповідь, презентацію, аналіз виступу наукової роботи на PhD
РН6 Виконувати оригінальне наукове дослідження	організація, виконання і вдосконалення методик експериментального, клінічного і лабораторного дослідження	оцінка та аналіз результатів, письмове оформлення, висновки, презентація, аналіз, рецензування роботи PhD
РН7 Пояснювати принципи, специфічність та чутливість методів дослідження, інформативність обраних показників	пояснення вербальне з/без використання новітніх демонстраційних технологій в т.ч. у пакетах дистанційного супроводу (BigBlueButton, Zoom, Skype, MS Teams)	оцінка за усне опитування
РН8 Володіти, вдосконалювати та впроваджувати нові методи дослідження за обраним напрямом наукового проекту та освітньої діяльності	організація і оптимізація експериментального, клінічного та лабораторного досліджень, ілюстрація виконання досліджень і їх результатів	оцінка за оформлення патенту, статті, акту впровадження
РН9 Аналізувати результати наукових досліджень, використовувати методи статистичного дослідження	виконання стандартизації вибірок, використання статистичних пакетів Excel, Statistica в т.ч. з використанням непараметричних критеріїв і методик оцінки їх інформативності	створення, аналіз та оцінка зведених таблиць даних, діаграм
РН10 Впроваджувати результати наукових досліджень у освітній процес, медичну практику та суспільство	розробка діагностичних, лікувальних схем та клінічних рекомендацій, презентацій з демонстрацією результатів досліджень в т.ч. у пакетах дистанційного супроводу (BigBlueButton, Zoom, Skype, MS Teams)	оцінка за впровадження корисної моделі лікування огляд статей, доповідей на конференціях, з'їздах
РН11 Презентувати результати наукових досліджень у формі презентації, постерних доповідей, публікацій	пояснення, ілюстрація, приклад з реального досвіду, презентації, постерні і дистанційні доповіді в т.ч. у програмах дистанційного супроводу (BigBlueButton, Zoom, Skype, MS Teams)	оцінка за якість та оприлюднення презентацій, постерних та усних доповідей
РН12 Розвивати комунікації в професійному середовищі й громадській сфері	бесіда, навчальна і наукова дискусія з використанням життєвого досвіду в т.ч. організація І-нет конференцій у програмах дистанційного супроводу (BigBlueButton, Zoom, Skype, MS Teams)	оцінка участі в професійних та громадських проектах, грантах, стажуваннях, виступах на конференціях
РН13 Організовувати освітній процес	підготовка методичних рекомендацій, планів навчання, тестових завдань, лекцій, дискусій, конференцій в т.ч. організація І-нет конференцій у програмах дистанційного супроводу (BigBlueButton, Zoom, Skype, MS	оцінка за якість та повноту підготованого навчального матеріалу, в т.ч. для дистанційного навчання налаштування оргтехніки на кафедрі для всіх викла-

Результати навчання	Методи досягнення	Методи контролю
	Teams)	дачів, постійний контроль її роботи, вирішенню конфліктних РС ситуацій, пошук РС обладнання
РН14 Оцінювати ефективність освітнього процесу, рекомендувати шляхи його удосконалення	навчальна і наукова дискусія, обговорення, підготовка навчально-методичних статей, лекцій в т.ч. організація І-нет конференцій у програмах дистанційного супроводу (BigBlueButton, Zoom, Skype, MS Teams)	оцінка за якість та актуальність матеріалу статей, доповідей, презентацій в т.ч. для дистанційного навчання
РН15 Організовувати роботу колективу (студентів, колег, міждисциплінарної команди)	проведення бесід та навчальних дискусій, засідань СНТ, методичних засіданнях кафедри, конференцій в т.ч. організація І-нет конференцій у програмах дистанційного супроводу (BigBlueButton, Zoom, Skype, MS Teams)	оцінка за участь в засіданнях та аналіз протоколів ЛОР-лікування, організація дистанційного проведення на кафедрі ЛОР-хвороб ВМУ ім. М.І.Пирогова
РН16 Дотримуватися етичних принципів при роботі з пацієнтами, лабораторними тваринами	виконання рекомендацій з біоетики	оцінка етичної комісії
РН17 Дотримуватися академічної доброчесності, нести відповідальність за достовірність отриманих наукових результатів	широкі і відкриті пояснення, ілюстрації, обговорення методик досліджень і їх результатів в т.ч. у відкритих on-line конференціях у програмах дистанційного супроводу (BigBlueButton, Zoom, Skype, MS Teams)	оцінка за усне опитування, реферативну роботу, огляд наукової літератури з проблеми, публікаційну активність, рівень поваги в колективі

Очікувані результати навчання з дисципліни:

1. Знати клініко-анатомічні особливості будови зовнішнього, середнього та внутрішнього вуха у аспекті топографічних взаємовідносин з оточуючими анатомічними утвореннями: порожниною черепа, органами ший, щелепно-лицевої ділянки, верхніми дихальними шляхами.
2. Трактувати фізіологічні аспекти звукопровідної, звукосприймаючої, вестибулярної функцій на підставі знань з біологічної фізики, фізіології.
3. Пояснювати фізіологічні основи методів дослідження слухового та вестибулярного аналізаторів.
4. Інтерпретувати дані акуметрії, аудіометрії, імпедансометрії, вестибулометрії та рентгенологічних досліджень і КТ скроневої кістки.
5. Визначити основні анатоמו-топографічні та важливі клінічні моменти будови верхніх дихальних шляхів та стравоходу на підставі знань з анатомії, гістології, патоморфології.
6. Представити фізіологічні аспекти дихальної, захисної, голосоутворюючої функцій, базуючись на інтерпретації знань з мікробіології, вірусології та імунології, патофізіології, пропедевтики внутрішньої медицини.
7. Визначити місце оториноларингології в системі медичних знань, основні етапи розвитку оториноларингології як науки.
8. Проводити передню і задню риноскопію, мати уяву про відеоендоскопічне дослідження носа та приносових пазух.
9. Проводити орофарингоскопію, володіти методами лікування піднебінних мигдаликів.

10. Мати уяву про пряму та непряму ларингоскопію, фіброскопію, трахеобронхоскопію, езофагоскопію, мікроларингоскопію.
11. Проводити мікроотоскопію та ендоскопічні дослідження ЛОР-органів.
12. Знати основні клінічні прояви захворювань вуха.
13. Розуміти причини та механізми розвитку захворювань вуха та виникнення їх ускладнень.
14. Створювати схеми діагностики та лікування типових випадків при захворюваннях вуха та запропоновувати плани лікувальних заходів у залежності від клінічного перебігу патологічного процесу.
15. Аналізувати та інтерпретувати результати клінічних та лабораторних методів дослідження вуха.
16. Створювати диференційно-діагностичні критерії основних клінічних проявів захворювань вуха.
17. Мати уяву про засоби слухопротезування у залежності від характеру порушення слухової функції.
18. Оцінювати прогноз щодо одужання та відновлення слухової та вестибулярної функцій у хворих з патологією вуха.
19. Знати основні клінічні прояви захворювань верхніх дихальних шляхів.
20. Знати сучасні класифікації захворювань носа, приносових пазух, глотки, гортані, трахеї, бронхів та стравоходу при виборі раціональної тактики лікування хворих.
21. Розуміти причини та механізми розвитку захворювань верхніх дихальних шляхів та виникнення їх ускладнень.
22. Створювати схеми діагностики та лікування типових випадків при захворюваннях верхніх дихальних шляхів та запропоновувати плани лікувальних заходів у залежності від клінічного перебігу патологічного процесу.
23. Аналізувати та інтерпретувати результати клінічних та лабораторних методів дослідження носа, приносових пазух, глотки, гортані.
24. Створювати диференційно-діагностичні критерії основних клінічних проявів захворювань верхніх дихальних шляхів.
25. Оцінювати прогноз щодо одужання та відновлення функцій у хворих з патологією верхніх дихальних шляхів. Знати основні причини та клінічні прояви ургентних станів ЛОР-органів.
26. Знати сучасні класифікації та види захворювань носа, приносових пазух, глотки, гортані, трахеї, бронхів та стравоходу, які потребують невідкладної допомоги.
27. Розуміти патогенетичні механізми розвитку ургентних захворювань ЛОР-органів.
28. Використовувати диференційно-діагностичні критерії основних клінічних проявів невідкладних ЛОР-станів для оцінки стану хворого.
29. Аналізувати та інтерпретувати результати клінічних та лабораторних методів дослідження носа, приносових пазух, глотки, гортані, трахеї, бронхів та стравоходу при ургентних захворюваннях.
30. Створювати алгоритми діагностичної та лікувальної тактики при травмах, кровотечах, сторонніх тілах ЛОР-органів.
31. Засвоїти основні методи надання ургентної допомоги при травмах і кровотечах ЛОР-органів, сторонніх тілах верхніх дихальних шляхів, стравоходу та вуха.
32. Оцінювати прогноз щодо одужання та відновлення функцій у хворих з ургентною ЛОР-патологією.

2. Програма навчальної дисципліни

Дисципліна	Модулі	Загальна кількість годин	Кредити ЄКТС	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	Медична практика
Оториноларингологія	Модулі 4	240	8	-	90	90	60

Змістовий модуль 1.

Тема 1. Введення у спеціальність. Ендоскопічні методи дослідження ЛОР-органів.

Визначення спеціальності оториноларингології як клінічної і профілактичної дисципліни. Соціальна значимість оториноларингології.

Взаємозв'язок захворювань ЛОР-органів з патологією інших органів і систем.

Історія розвитку оториноларингології, її етапи, видатні вчені. Основні наукові проблеми, які розробляються відповідною кафедрою, історія ЛОР-кафедри.

Завдання викладання оториноларингології у вищих навчальних закладах. Значення оториноларингології у формуванні світогляду лікаря.

Оволодіння пошукачами практичними навичками: користування лобним рефлектором, проведення риноскопії, орофарингоскопії, отоскопії, дослідження прохідності слухової труби.

Ендоскопічні методи дослідження глотки, гортані трахеобронхіального дерева, стравоходу.

Тема 2. Клінічна анатомія, фізіологія, методи дослідження зовнішнього та середнього вуха.

Анатомічні утворення, які відносяться до звукопровідного апарату. Анатомія і функція вушної раковини. Будова стінок зовнішнього слухового проходу, його функції, анатомічні утворення, що межують з ними.

Барабанна перетинка, її відділи, шари, анатомічні утворення. Схематичний малюнок барабанної перетинки.

Трасформаційна і екрануюча функції барабанної перетинки, їх механізм.

Анатомічні утворення середнього вуха.

Стінки барабанної порожнини, їх будова і топографія.

Анатомія і функція слухової труби, дослідження її барофункції. Будова вторинної барабанної перетинки. Типи сосковидних відростків, Групи повітроносних клітин, їх значення в розповсюдженні запальних процесів.

М'язи середнього вуха, їх функції.

Особливості будови зовнішнього і середнього вуха у дітей раннього віку.

Тема 3. Клінічна анатомія, фізіологія, методи дослідження звукового аналізатора.

Анатомічні утворення звукового аналізатора.

Будова кісткової і перетинчастої завитки, основної мембрани.

Будова кортієвого (спірального) органу. Механізм звукосприйняття.

Провідні шляхи і центральні відділи звукового аналізатора.

Теорії слуху: резонансна теорія Гельмгольца (її підтвердження у клініці та експерименті – дослідження Л.А.Андрєєва), гіпотези Бекеші, Лазарева, Ухтомського.

Дослідження слуху розмовною та шепітною мовами (слова, цифри).

Дослідження слуху камертонами (досліди Рінне, Вебера, Швабаха, Желле), їх значення в диференційній діагностиці уражень звукопровідного та звукосприймального апаратів.

Слуховий паспорт, його аналіз та заключення.

Основні види аудіограм: тональна порогова (в тому числі шумова), надпорогова, мовна, іграшкова.

Дослідження слуху методом імпендансометрії.

Тема 4. Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження вестибулярного аналізаторів.

Будова кісткового, перетинчастого лабіринтів.

Будова ампулярного та отолітового апаратів.

Провідні шляхи вестибулярного аналізатора.

Адекватні подразники ампулярного та отолітового апаратів.

Групи рефлексів, що виникають при подразненні вестибулярного апарату.

Закономірності ністагму (досліди Евальда, “залізні” закони В.Г.Воячека.

Види і характеристики ністагму.

Дослідження ністагму – спонтанного, постобертового, калоричного, пресорного.

Дослідження отолітової реакції за В.Г.Воячеком.

Дослідження чутливості отолітового апарату до кумуляції – подразнення на чотириштанговій гойдалці К.І.Хілова.

Диференційна діагностика ураження вестибулярного апарату і мозочка.

Тема 5. Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження носа та навколо носових порожнин.

Будова зовнішнього носа. Порожнина носа, структура його стінок. Кровопостачання і іннервація носа.

Клініко-топографічні особливості будови решітчастого лабіринту, верхньощелепної, лобної, клиноподібної пазух та оточуючих анатомічних утворень.

Особливості будови носової системи у дитячому віці.

Функції носової системи: дихальна, захисна, нюхова і резонаторна.

Дослідження носового дихання, нюхової, мукоциліарної, секреторної функцій слизової оболонки носа.

Методи рентгенологічного дослідження порожнини носа і приносних пазух. Неіонізуючі методи дослідження.

Пункційні методи дослідження приносних пазух.

Фізіологія носа (функції носа). Активні та пасивні бар'єри носа.

Будова та топографія дихальної ділянки носа.

Будова та топографія нюхової ділянки носа.

Будова нюхового аналізатора. Механізм збудження нюхових клітин (теорії нюху).

Кровопостачання стінок носової порожнини, зона Кісельбаха.

Методи дослідження (огляд зовнішнього носа та його порожнини, дослідження дихальної та нюхової функції).

Клінічна анатомія верхньощелепної пазухи.

Клінічна анатомія лобної пазухи.

Клінічна анатомія гратчастої пазухи.

Клінічна анатомія основної пазухи.

Вікові аспекти розвитку біляносних пазух.

Методи дослідження приносних пазух (діафаноскопія, пункції, рентгенографія, томографія, термографія, ехолокація).

Тема 6 Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження глотки, гортані, трахеї, бронхів, стравоходу.

Анатомічна будова носоглотки, ротоглотки, гортаноглотки. Заглотковий простір. Будова піднебінних мигдаликів. Функції глотки. Функції лімфаденоїдного глоткового кільця.

Топографія гортані. Хрящі, суглоби та зв'язки гортані. Групи м'язів гортані. Анатомічні особливості поверхів гортані. Іннервація гортані, її клінічне значення. Функції гортані.

Будова трахеї. Відділи трахеї і її топографо-анатомічні зв'язки. Структура бронхів. Кровопостачання, лімфовідтік та іннервація трахеобронхіальної системи.

Будова стравоходу, кровопостачання, іннервація. Відділи стравоходу і їх топографія. Анатомо-фізіологічні звуження стравоходу.

Функції трахеї, бронхів. Фізіологічні функції стравоходу.

Змістовий модуль 2.

Тема 1. Захворювання зовнішнього та середнього вуха. Гострий гнійний середній отит. Мастойдит. Антромастойдитомія.

Зовнішній отит (фурункул, дифузне запалення зовнішнього слухового проходу), отомікоз, бешиха, перихондрит, екзема, отогематома, сірчана пробка. Етіологія, патогенез, клі-

нічні симптоми, методи лікування захворювань зовнішнього вуха. Методи видалення сірчаної пробки та сторонніх тіл.

Шляхи проникнення інфекції у середнє вухо. Стадії розвитку захворювання, клініка, діагностика. Оцінка даних отоскопії у хворих з гострим запаленням середнього вуха, рентгенографії скроневи́х кісток за Шюллером, КТ і МРТ-дослідження вуха. Обґрунтування діагнозу, вибір раціональної лікувальної тактики у залежності від стадії захворювання. Показання до парацентезу. Техніка парацентезу.

Особливості перебігу гострого гнійного запалення середнього вуха при інфекційних захворюваннях та у дитячому віці. Наслідки захворювання.

Мастоїдит: етіологія, патогенез, класифікація, клініка типових форм. Диференційний діагноз гострого гнійного середнього отиту, мастоїдиту з зовнішнім отитом. Принципи лікування (консервативне і хірургічне) у залежності від стадії мастоїдиту. Показання до антромастоїдотомії. Атипові форми мастоїдитів. Профілактика.

Тема 2. Хронічні гнійні середні отити, лабіринтити. Сануючі та слуховідновлюючі операції вуха.

Роль захворювань верхніх дихальних шляхів, імунологічного стану організму та алергічного фактора у генезі хронічного гнійного середнього отиту. Обов'язкові ознаки хронічного отиту, мезотимпаніт та епітимпаніт, холестеатома, диференційна діагностика.

Основні принципи консервативного і хірургічного лікування мезо- і епітимпаніту. Показання до радикальної операції на вусі, її етапи. Показання до слуховідновлюючих операцій. Тимпанопластика. Етапи та типи (за Вульштейном). Використання різноманітних матеріалів для відновлювання дефектів барабанної перетинки та слухових кісточок (ауто-гомота алотрансплантати).

Лабіринтит. Шляхи проникнення інфекції до внутрішнього вуха. Клінічні форми (обмежений, дифузний, серозний, гнійний, некротичний лабіринтити), діагностика, лікування.

Тема 3. Отогенні внутрішньочерепні ускладнення.

Отогенні внутрічерепні ускладнення.

Шляхи проникнення інфекції із середнього і внутрішнього вуха в порожнину черепа, етапи її розповсюдження, патогенез.

Екстрадуральний, субдуральний абсцеси. Отогенний менінгіт, диференційна діагностика. Симптоми і стадії розвитку отогенних абсцесів мозку та мозочку. Тромбоз сигмовидного синуса. Отогенний сепсис. Основні клінічні ознаки, сучасні методи діагностики.

Основні принципи лікування отогенних внутрішньочерепних ускладнень. Невідкладна хірургічна допомога та інтенсивна консервативна терапія.

Тема 4. Негнійні захворювання вуха.

Гострий та хронічний катар середнього вуха, ексудативний середній отит - причини, значення алергії і дисфункції слухової труби у генезі захворювання. Дані отоскопії, дослідження слухової функції. Методи консервативного і хірургічного лікування: тимпанопункція, міринготомія, шунтування, лазерне дренування барабанної порожнини.

Сенсоневральна приглухуватість – етіологічна класифікація, патогенез, комплексна діагностика, дані акуметрії, сучасні методи консервативного лікування. Профілактика захворювань слухового нерва.

Отосклероз – патоморфологічні зміни у скроне́вій кістці, клінічні симптоми, дані акуметрії та вестибулометрії. Принципи консервативного і хірургічного лікування.

Хвороба Мен'єра, патогенез, консервативна терапія, показання до хірургічного лікування. Операції на нервах барабанної порожнини, дренування ендолімфатичного мішка, лабіринтектомія.

Основи реабілітації глухих і слабочуючих хворих. Електродне протезування завитки. Різновиди слухопротезування.

Профілактика порушень слуху. Значення сурдологічних центрів в диспансеризації хворих із захворюваннями вуха.

Змістовий модуль 3.

Тема 1. Гострі захворювання глотки

Гострий фарингіт, клініка, лікування. Хронічний фарингіт і його форми. Вибір методу лікування у залежності від форми захворювання. Лептотрихоз.

Гострі первинні тонзиліти: катаральна, фолікулярна, лакуарна, виразково-плівчаста ангіни. Диференційна діагностика. Загальні принципи обстеження, лікування та профілактики.

Ускладнення ангін. Паратонзиліт, паратонзиллярний абсцес, латерофарингеальний абсцес, внутрішньомигдаликовий абсцес, аденофлегмона, розлита флегмона ший, тонзилогенний медіастиніт, тонзилогенний сепсис. Абсцестонзилектомія. Заглотковий абсцес.

Гострі вторинні тонзиліти: ураження мигдаликів при інфекційних захворюваннях (дифтерії, скарлатині, туляремії, черевному тифі) та при захворюваннях системи крові (інфекційному мононуклеозі, агранулоцитозі, аліментарно-токсичній алейкії, лейкозах). Характерні зміни формули крові. Методи лікування.

Тема 2. Хронічні захворювання глотки

Хронічний тонзиліт: етіологія, патогенез, діагностика. Класифікація хронічного тонзиліту. Місцеві ознаки. Види декомпенсації. Приклади формулювання діагнозу.

Консервативні методи лікування. Показання до хірургічного лікування. Тонзилектомія.

Гіпертрофія глоткового, піднебінних і язикового мигдаликів, аденоїдит. Принципи лікування (консервативного та хірургічного). Показання і протипоказання до тонзилотомії, аденотомії.

Тема 3. Гострий та хронічний риніти.

Деформація зовнішнього носа і носової перегородки. Ринопластика.

Сикоз, екзема, бешиха, ринофіма, фурункул та карбункул носа, можливі ускладнення. Принципи лікування.

Гострі і хронічні риніти. Клінічні стадії. Принципи лікування. Диференційна діагностика гострого риніту, грипу, гострої респіраторної вірусної інфекції. Особливості клінічного перебігу гострого риніту у немовлят.

Основні форми хронічного риніту (катаральний, гіпертрофічний, атрофічний, вазомоторний), клініка, діагностика, лікування. Озена, етіологія, патогенез, клініка, методи лікування. Алергічні риніти. Сезонний алергічний риніт (поліноз, сінна лихоманка). Цілірнічний алергічний риніт. Алергодіагностика в оториноларингології.

Тема 4. Синусити, орбітальні та внутрішньочерепні ускладнення.

Сучасні методи лікування захворювань носа.

Гострий і хронічний синусит - патологоанатомічні зміни, класифікація, загальні і місцеві симптоми. Додаткові методи дослідження: рентгенографія, КТ, МРТ, термографія та інші. Лікування – консервативне і хірургічне.

Вікові особливості розвитку приносних порожнин, значення їх у патології ЛОР-органів у дітей. Зв'язок верхньощелепної пазухи з розвитком зубощелепної системи. Показання до операцій на приносних пазухах у дітей.

Риногенні орбітальні ускладнення. Реактивний набряк клітковини орбіти та повік, остеоперіостит орбіти, субперіостальний та ретробульбарний абсцеси, флегмона орбіти.

Риногенні внутрішньочерепні ускладнення. Шляхи проникнення інфекції в порожнину черепа. Екстрадуральний і субдуральний абсцеси, менінгіт, тромбоз печеристого і верхнього поздовжнього синусів.

Клініка ускладнень, принципи лікування.

Змістовий модуль 4.

Тема 1. Гострі та хронічні ларингіти, стенози гортані.

Гострий катаральний ларингіт. Гортанна ангіна, флегмонозний ларингіт, абсцес надгортанника, хондроперихондрит гортані. Гострий ларинготрахеїт у дітей: етіологія, патогенез, клінічна класифікація, клініка, принципи лікування, продовжена назотрахеальна інтубація. Дифтерія гортані.

Хронічний ларингіт: катаральний, гіпертрофічний, атрофічний. Різновиди обмежених форм гіперпластичних ларингітів. Етіологічні фактори гіпертрофічного ларингіту, варіанти

захворювання (гіперкератоз, пахідермія, набряк Рейнке), клінічні прояви, можливі ускладнення. Передпухлинні хвороби гортані. Використання мікрохірургічної діагностики.

Принципи консервативного та хірургічного лікування. Мікрохірургічні втручання у порожнині гортані.

Професійні захворювання гортані і їх профілактика.

Склерома: етіологія, патоморфологічні стадії і клінічні форми. Методи верифікації склероми, додаткові методи обстеження. Лікування склероми (медикаментозне, дилатаційне, хірургічне).

Туберкульоз і вовчак носа: діагностика, лікування. Туберкульоз і вовчак гортані: діагностика, лікування.

Блокада верхнього гортанного нерва: показання, техніка виконання.

Сифіліс носа: діагностика, лікування. Сифіліс глотки і гортані: діагностика, лікування.

Диференційний діагноз склероми, туберкульозу, сифілісу верхніх дихальних шляхів.

Тема 2. Травми ЛОР-органів. Сторонні тіла ЛОР-органів. Носові кровотечі.

Діагностика травм носа і приносових пазух (пальпація, огляд, рентгенографія кісток носа в боковій проекції). Класифікація травм носа. Перша допомога при травмах.

Місцеві і загальні причини носових кровотеч. Місцеві і загальні засоби зупинки носових кровотеч. Техніка передньої і задньої тампонади носа. Методи зупинки кровотечі з зони Кісельбаха (припікання судин слизової оболонки, хірургічна зупинка носової кровотечі). Кровотечі з решітчастого лабіринту, методи їх зупинки.

Сторонні тіла ЛОР-органів, дихальних шляхів та стравоходу. Опіки стравоходу.

Різновиди сторонніх тіл вуха, симптоматика, особливості видалення. Механізм аспірації сторонніх тіл у дихальні шляхи. Вікові аспекти. Особливості клініки при сторонніх тілах гортані та трахеї, методи їх видалення. Клініка сторонніх тіл бронхів: період гострих респіраторних порушень, латентний період, період ускладнень. Різновиди стенозу бронхів: повний, частковий, вентильний. Рентгенологічне обстеження хворого. Феномен Гольцкнехта-Якобсона. Методи діагностики і видалення.

Симптоматика та ускладнення сторонніх тіл глотки і стравоходу. Клініка. Етапи обстеження хворого з підозрою на стороннє тіло глотки і стравоходу. Рентгенологічні та ультразвукові методи дослідження. Бокова рентгенографія ший за Земцовим. Місце фіброезофагоскопії в діагностиці та лікуванні сторонніх тіл стравоходу. Показання до ригідної езофагоскопії. Методика проведення.

Ускладнення сторонніх тіл глотки та стравоходу (езофагіт, параезофагіт, абсцес стінки стравоходу, кровотеча, перфорація стінки стравоходу, флегмона ший, медіастеніт). Колярна медіастіномія.

Опіки стравоходу. Види опіків стравоходу. Характер некрозу при хімічному опіку кислотами, лугами. Патологоанатомічні та клінічні стадії опіків стравоходу. Клініка та перша допомога при опіках стравоходу. Обсяг інфузійної терапії. Профілактика та лікування рубцевих стенозів стравоходу. Бужування стравоходу.

Тема 3. Пухлини та інфекційні гранульоми ЛОР-органів

Пухлини вуха: класифікації, стадії, діагностика, лікування.

Злоякісні пухлини носа і приносових пазух: стадії, діагностика (групи симптомів), лікування.

Рак, лімфоепітеліома, саркома глотки: стадії, діагностика, лікування.

Злоякісні пухлини гортані: стадії, класифікація за TNM. Клініка, особливості перебігу залежно від локалізації. Лікування: хірургічне, променеве, хіміотерапевтичне.

Юнацька фіброма (ангіофіброма): етіологія, гістологічна будова, особливості перебігу, клініка, діагностика, лікування.

Папіломатоз гортані: етіологія, діагностика (форми папілом), лікування (хірургічне, напівхірургічне, хіміотерапевтичне).

Лікування злоякісних новоутворень ЛОР-органів: хірургічне (назва операцій і показання до них), променеве (дози опромінення), хіміотерапевтичне (препарати, дози).

Фіброма гортані, вузлики голосових складок: причини виникнення, діагностика, лікування.

Додаткові методи дослідження при новоутвореннях ЛОР-органів (рентгенологічне, цитологічне, гістологічне).

Експертиза працездатності хворих з злоякісними новоутвореннями ЛОР-органів.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Всього	Практичні заняття	Самостійна робота
Введення у спеціальність. Ендоскопічні методи дослідження ЛОР-органів	5	5	-
Клінічна анатомія, фізіологія, методи дослідження зовнішнього та середнього вуха	5	5	-
Клінічна анатомія, фізіологія, методи дослідження звукового аналізатора	5	5	-
Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження вестибулярного аналізаторів	5	5	-
Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження носа та навколо носових порожнин	5	5	-
Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження глотки, гортані, трахеї, бронхів, стравоходу	6	6	-
Захворювання зовнішнього та середнього вуха. Гострий гнійний середній отит. Мастоїдит. Антромастоїдотомія	6	6	-
Хронічні гнійні середні отити, лабіринтити. Сануючі та слуховідновлюючі операції вуха	6	6	-
Отогенні внутрішньочерепні ускладнення	5	5	-
Негнійні захворювання вуха	5	5	-
Гострі захворювання глотки	5	5	-
Хронічні захворювання глотки	5	5	-
Гострий та хронічний риніти	5	5	-
Синусити, орбітальні та внутрішньочерепні ускладнення	5	5	-
Гострі та хронічні ларингіти, стенози гортані	5	5	-
Травми ЛОР-органів. Сторонні тіла ЛОР-органів. Носові кровотечі	6	6	-
Пухлини та інфекційні гранульоми ЛОР-органів	6	6	-
Хвороба Мен'єра: етіологія, патогенез, діагностика, клініка та лікування	9		9
Ускладнення гострих та середніх гнійних отитів	9	-	9
Екссудативний отит	9	-	9
Отосклероз: етіологія, патогенез, діагностика, клініка та лікування	9	-	9
Сучасні проблеми слуховідновлювальних операцій	9	-	9
Нові методи діагностики та лікування сенсоневральної приглухуватості	9	-	9
Ринопластика	9	-	9
Функціональні захворювання голосового апарату	9	-	9

ту			
Мікози ЛОР-органів	9		9
Засвоєння методики та техніки виконання кріко-конікотомії, трахеостомії	9		9
Усього	180	90	90

4. Теми лекцій – згідно навчального плану годин не надано

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Введення у спеціальність. Ендоскопічні методи дослідження ЛОР-органів	5
2.	Клінічна анатомія, фізіологія, методи дослідження зовнішнього та середнього вуха	5
3.	Клінічна анатомія, фізіологія, методи дослідження звукового аналізатора	5
4.	Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження вестибулярного аналізаторів	5
5.	Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження носа та навколо носових порожнин	5
6.	Клінічна анатомія, фізіологія та методи дослідження глотки, гортані, трахеї, бронхів, стравоходу	6
7.	Захворювання зовнішнього та середнього вуха. Гострий гнійний середній отит. Мастоїдит. Антромастоїдотомія	6
8.	Хронічні гнійні середні отити, лабіринтити. Сануючі та слуховідновлюючі операції вуха	6
9.	Отогенні внутрішньочерепні ускладнення	5
10.	Негнійні захворювання вуха	5
11.	Гострі захворювання глотки	5
12.	Хронічні захворювання глотки	5
13.	Гострий та хронічний риніти	5
14.	Синусити, орбітальні та внутрішньочерепні ускладнення	5
15.	Гострі та хронічні ларингіти, стенози гортані	5
16.	Травми ЛОР-органів. Сторонні тіла ЛОР-органів. Носові кровотечі	6
17.	Пухлини та інфекційні гранульоми ЛОР-органів	6
Усього		90

6. Самостійна робота

№ з/п	Тема	Кількість годин
1.	Хвороба Мен'єра: етіологія, патогенез, діагностика, клініка та лікування	9
2.	Ускладнення гострих та середніх гнійних отитів	9
3.	Екссудативний отит	9
4.	Отосклероз: етіологія, патогенез, діагностика, клініка та лікування	9
5.	Сучасні проблеми слуховідновлювальних операцій	9
6.	Нові методи діагностики та лікування сенсоневральної приглухуватості	9
7.	Ринопластика	9
8.	Функціональні захворювання голосового апарату	9

№ з/п	Тема	Кількість годин
9	Мікози ЛОР-органів	9
10	Засвоєння методики та техніки виконання крікоконікотомії, трахеостомії	9
Усього		90

7. Медична практика здійснюється під час роботи з хворими

№ з/п	Тема	Кількість годин
1.	Пошкодження вушної раковини. Отогематома. Механізм виникнення. Діагностика, лікування, ускладнення.	6
2.	Переломи піраміди скроневої кістки, пошкодження внутрішнього вуха: механізм виникнення, класифікація, діагностика, лікування.	6
3.	Диференційний діагноз периферичних та центральних повітряно-контузійних пошкоджень.	6
4.	Поранення трахеї: класифікація, діагностика, ускладнення та лікування.	6
5.	Лікування поранених в ЛОР-органи на різних етапах евакуації в мирний та воєний час.	6
6.	Сторонні тіла гортані: класифікація, походження, локалізація, діагностика, способи видалення.	6
7.	Показання до видалення сторонніх тіл стравоходу за допомогою прямої гіпофарингоскопії, езофагоскопії, езофаготомії.	6
8.	Геморагічний ларингіт. Стенозуючий, обтуруючий ларинготрахеобронхіт (післягриповий круп): діагностика, лікування.	6
9.	Дифтерія гортані, трахеї, бронхів (справжній круп): діагностика, лікування.	6
10.	Опіки стравоходу: причини, патанатомія, клінічні стадії. Види опіків стравоходу.	6
Усього		60

Підсумок з медичної практики проводиться на 6-му семестрі навчання (3 рік).

8. Педагогічна практика здійснюється під час роботи на кафедрі – згідно навчального плану годин не надано

9. Індивідуальні завдання: Участь у клінічних розборах, реферативні повідомлення, написання реферату, доповідь на науково-практичних конференціях, засвоєння ключових методів діагностики, засвоєння основних принципів надання невідкладної допомоги.

10. Завдання для самостійної роботи: опрацювання матеріалу згідно тематичного плану із застосуванням сучасних інформаційних технологій, опрацюванням ситуаційних задач, моделюванням клінічних ситуацій, пошуку online спеціалізованих ресурсів з презентацією сучасних методів дослідження та лікування.

11. Методи навчання: лекція, пояснення, бесіда, організація дослідження, розповідь, ілюстрація, спостереження, клінічно-дослідні роботи, навчальна дискусія, суперечка, обговорення будь-якого питання навчального матеріалу, пізнавальні ігри шляхом моделювання життєвих ситуацій, що викликають інтерес до навчальних предметів, створення ситуації інтересу в процесі викладання навчального матеріалу з використанням пригод, гумористичних уривків, створення ситуації новизни навчального матеріалу, опора на життєвий досвід.

12. Методи оцінювання (контролю): усний контроль: основне запитання, додаткові, допоміжні; запитання у вигляді проблеми; індивідуальне, фронтальне опитування і комбіноване; письмовий контроль; програмований контроль.

13. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залікові бали здобувача складаються з суми балів поточного контролю та балів отриманих за екзамен.

14. Форма поточного контролю успішності навчання: Оцінка з дисципліни "Оториноларингологія" визначається з урахуванням поточної навчальної діяльності здобувача із відповідних тем за традиційною 4-бальною системою (відмінно, добре, задовільно, незадовільно) з подальшим перерахунком у 200-бальну шкалу.

Критерії оцінювання під час занять:

Оцінка "відмінно" виставляється у випадку, коли аспірант знає зміст заняття та лекційний матеріал у повному обсязі, ілюструючи відповіді різноманітними прикладами; дає вичерпні, точні та ясні відповіді без будь-яких навідних питань; викладає матеріал без помилок і неточностей; вільно вирішує задачі та виконує практичні завдання різного ступеню складності, самостійно генерує інноваційні ідеї.

Оцінка "добре" виставляється за умови, коли аспірант знає зміст заняття та добре його розуміє, відповіді на питання викладає правильно, послідовно та систематично, але вони не є вичерпними, хоча на додаткові питання аспірант відповідає без помилок; вирішує всі задачі і виконує практичні завдання, відчуваючи складнощі лише у найважчих випадках.

Оцінка "задовільно" ставиться аспірантові на основі його знань всього змісту заняття та при задовільному рівні його розуміння. Аспірант спроможний вирішувати видозмінені (спрощені) завдання за допомогою навідних питань; вирішує задачі та виконує практичні навички, відчуваючи складнощі у простих випадках; не спроможний самостійно систематично викласти відповідь, але на прямо поставлені запитання відповідає правильно.

Оцінка "незадовільно" виставляється у випадках, коли знання і вміння аспіранта не відповідають вимогам "задовільної" оцінки.

Оцінювання самостійної роботи.

Оцінювання самостійної роботи аспірантів, яка передбачена в темі поряд з аудиторною роботою, здійснюється під час поточного контролю теми на відповідному практичному занятті. Оцінювання тем, які виносяться лише на самостійну роботу і не входять до тем аудиторних навчальних занять, контролюється при проведенні екзамену.

Система перерахунку балів отриманих аспірантами.

Форма контролю і система оцінювання знань з дисципліни здійснюється відповідно до вимог програми дисципліни та інструкції, прийнятої рішенням Вченої ради ВНМУ протоколом №2 від 28.09.2010 року. Шкала перерахунку традиційних оцінок у рейтингові бали (200 балів) для дисциплін, що закінчуються екзаменом та Шкала перерахунку традиційних оцінок у рейтингові бали (120 балів) для дисциплін, що закінчуються підсумковим модульним контролем (ПМК), прийнятих рішенням Вченої ради ВНМУ протокол №2 від 28.09.10.

Інструкція оцінювання іспитів та диференційних заліків згідно рішення Вченої Ради ВНМУ від 27.09.2012 р. (в основних положеннях з організації навчального процесу).

Підсумковий модульний контроль є екзаменом, що проводиться на останньому занятті за розкладом. Екзамен передбачає обстеження хворого, оцінку наявних даних обстеження та додаткових методів, обґрунтування діагнозу, призначення плану обстеження та лікування, вирішення 3 ситуаційних задач. Максимальна кількість балів, яку може отримати аспірант під час модульного контролю, складає 80, при цьому максимальна оцінка за обстеження хворого – 50 балів, за ситуаційну задачу – 10 балів. Підсумковий контроль вважається зарахованим, якщо аспірант набрав не менше 50 балів.

Оцінка за екзамен відповідає шкалі: оцінка «5» 80-71 бал, оцінка «4» - 70-61 бал, оцінка «3» 60-50 балів.

Поточна успішність вираховується за весь курс вивчення дисципліни, середня оцінка переводиться у бали згідно 120-бальної шкали.

Отримані бали відповідають фіксованій шкалі оцінок: : оцінка «5» 200-180 бал, оцінка «4» - 179-160 балів, оцінка «3» 159-122 бали.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену
180-200	A	Відмінно
170-179,99	B	Добре
160-169,99	C	
141-159,99	D	Задовільно
122-140,99	E	
	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

15. Методичне забезпечення (навчальний контент (конспект або розширений план лекцій), плани практичних (семінарських) занять, самостійної роботи, питання, методичні вказівки, завдання або кейси для поточного та підсумкового контролю знань і вмінь здобувачів)

16. Рекомендована література

Основна (Базова)

1. Бабияк В.И., Говорун М.И. Оториноларингология. Руководство. Том 2 / СПб.: Питер, 2009.- 832 с.
2. Бабияк В.И., Говорун М.И., Накатис Я.А. Оториноларингология. Том 1 / СПб.: Питер, 2009.- 832 с.
3. Бабияк В.И., Накатис Я.Л. Клиническая оториноларингология / СПб.: Гиппократ, 2005. - 800 с.
4. Детская оториноларингология. В 2 томах. Том 1 Чистяковой, В. Р. / Под редакцией М.Р. Богомильского, В.Р. Чистяковой.- М.: Медицина, 2005.- 660 с.
5. Джафек Б.У., старк Э.К. секреты оториноларингологии Пер. с англ. М.- СПб.: / БИ-НОМ, Невский диалект, 2001. - 624 с
6. Еременко Ю.Е., Макарина-Кибак Л.Э. Носовые кровотечения / Учебно-методическое пособие.- Минск: БГМУ, 2009.- 16 с.
7. Заболотний Д.И., Мітін Ю.В., Безшапочний с.Б., Дєєва Ю.В. Оториноларингологія / Підручник/Д.І. Заболотний, Ю.В. Мітін, с.Б. Безшапочний, Ю.В. Дєєва.- К.: ВСВ "Медицина", 2010.- 472 с.
8. Заболотный Д.И., Митин Ю.В., Безшапочный с.Б., Деева Ю.В. Оториноларингология / Киев: ВСИ "Медицина" 2010.- 498 с.- ISBN 978-617-505-084-2.
9. Лайко А.А., Заболотний Д.І., Косаковський А.Л. Особливості клінічної анатомії та фізіології ЛОР-органів у дітей. Навчальний посібник / Київ: Логос, 2002.- 116 с.- ISBN 966-581-280-7.
10. Лайко А.А., Заболотний Д.І., Синяченко В.В. Обсяг і методики обстеження об'єктивного статусу дітей і ЛОР-патологією / К.: Логос, 2000.- 140 с.- ISBN 966-581-143-6
11. Лайко А.А., Заболотный Д.И., Лайко В.А. Рецидивирующий средний отит / К.: Логос, 2001.- 148 с.: ил.- ISBN 966-581-195-9

12. Левин Л.Т., Темкин Я.С. Хирургические болезни уха. - М: Мед. лит., 2002.-432с.
13. Мітін Ю.В. Оториноларингологія / Лекції. К.: Фарм Арт, 2000.- 304 с. - ISBN 966-7887-00-6
14. Овчинников Ю.М., Гамов В.П. Болезни носа, глотки, гортани и уха / 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Медицина, 2003. – 320 с.
15. Оториноларингология в клинической практике Пробст, Рудольф / Рудольф Пробст, Герхард Греверс, Генрих Иро.- М.: Практическая медицина, 2012.- 384 с.
16. Оториноларингология. Национальное руководство.- М.: ГЭОТАР-Медиа, 2014. – 684-с.
17. Оториноларингология. Национальное руководство. Краткое издание: моногр. Пальчун, В.Т. / В.Т. Пальчун.- М.: ГЭОТАР-Медиа, 2014.- 494 с.
18. Пальчун В.Т. (ред.) Оториноларингология / Национальное руководство.- М.: ГЭОТАР-Медиа, 2008.- 960 с.
19. Пальчун В.Т. Болезни уха, горла и носа / 2-е изд., доп. и перераб. Учебник для студентов учреждений сред. проф. образования, обучающихся по специальности 060101.51 «Лечебное дело» по дисциплине «Болезни уха, горла и носа».- М.: ГЭОТАР-Медиа, 2010.- 320 с.
20. Пальчун В.Т. и др. Оториноларингология / Учебник. 2-е изд., испр. и доп.- М. : ГЭОТАР-Медиа, 2011.- 656 с.
21. Пальчун В.Т., Крюков А.И. Оториноларингология / Учебник. - Курск: КГМУ, М.: ЛИТЕРА, 1997. - 512 с.
22. Пальчун В.Т., Крюков А.И. Оториноларингология: Руководство для врачей / М.: Медицина, 2001.- 616 с.
23. Пальчун В.Т., Лучихин Л.А., Крюков А.И. Воспалительные заболевания глотки Библиотека врача-специалиста. "Оториноларингология"- М. : ГЭОТАР-Медиа, 2012. - 288 с.
24. Пальчун В.Т., Магомедов М.М., Лучихин Л.А. Руководство по практической оториноларингологии Учебная литература для студентов медицинских вузов. М.: Медицинское информационное агентство, 2011.- 656 с.
25. Пеньковський Г.М. Оториноларингологія Навч. посібник.- Одеса: Одес. держ. мед. ун-т, 1999.- 130 с.
26. Практическая оториноларингология Шадыев, Х. Д. / Х.Д. Шадыев, В.Ю. Хлыстов, Ю.А. Хлыстов.- М.: Медицинское информационное агентство, 2012.- 496 с.
27. Солдатов И.Б., Гофман В.Р. (ред.) Оториноларингология / СПб.: ЭЛБИ, 2000. - 472 с. – ISBN 5-7733-0033-8.
28. Хоров О.Г. Базовые основы отологии / Пособие для студентов лечебного и педиатрического факультетов, врачей-интернов, клинических ординаторов по специальности «оториноларингология». – Гродно :ГрГМУ, 2013. – 80 с.
29. Хоров О.Г. Оториноларингология / Курс лекций для студентов лечебного факультета. – Гродно : ГрГМУ, 2013
30. Хоров О.Г. Оториноларингология / Учебно-методическое пособие для студентов медико-психологического факультета. – Гродно : ГрГМУ, 2013. – 200 с.
31. Хоров О.Г. Оториноларингология. Курс лекций для студентов высших медицинских учебных заведений по специальности сестринское дело / Учебное пособие.- Гродно.: ГрГМУ, 2005.
32. Шустер М.А., Калина В.О., Чумаков Ф.И. сборник. Неотложная оториноларингология.- ЛОР-клиника МОНИКИ, 2011.
33. Blitzer Andrew (Ed.) Oxford American Handbook of Otolaryngology / Oxford University Press, 2008.- 461 p.- ISBN 978-0-19-534337-3.
34. Dhingra P.L., Dhingra Shruti (eds.) Multiple choice Questions in ENT / 2nd edition.- Elsevier, 2008.- 241 p.
35. Dhingra Pl. Diseases of Ear, Nose and Throat & Head and Neck Surgery / 6th edition.- Elsevier, 2014.- 491 p.

36. Dhingra Pl., Dhingra Shruti (eds.) Diseases of Ear, Nose and Throat & Head and Neck Surgery / 7th edition.- Elsevier, 2018.- 556 p.- ISBN: 978-81-312-4884-3
37. Maqbool Mohammad, Maqbool Suhail (eds.) Textbook of Ear, Nose and Throat Diseases / 11th edition.- Jaypee Brothers Medical Publishers, 2007.- 451 p.
38. Parnham M.J. (Ed.) Compendium of Inflammatory Diseases /Springer, Basel, 2016.- 1330 p.- ISBN-10: 3764385308
39. Sanna Mario. Color atlas of otoscopy / Учебник, New York city, Thieme изд., 1999.- 156 с.
40. Tuli Bs. Textbook of Ear, Nose and Throat / 2nd edition.- Jaypee Brothers Medical Publishers, 2013.- 587 p.
41. Watkinson J., Clarke R. (Eds.) Scott-Brown's Otorhinolaryngology and Head and Neck Surgery, Volume 1: Basic Sciences, Endocrine Surgery, Rhinology / 8th Edition.- CRC Press, 2018.- 1403 p.- ISBN 978-1-138-09461-1.
42. Watkinson J., Clarke R. (Eds.) Scott-Brown's Otorhinolaryngology and Head and Neck Surgery, Volume 2: Paediatrics, The Ear, and Skull Base Surgery / 8th Edition.- CRC Press, 2018.- 1527 p.- ISBN 978-1-138-09463-4.
43. Watkinson J., Clarke R. (eds.) Scott-Brown's Otorhinolaryngology and Head and Neck Surgery, Volume 3: Head and Neck Surgery, Plastic Surgery / 8th edition.- CRC Press, 2018.- 1429 p.

Допоміжна

1. Посібники, журнали, довідники, підручники.
2. Вестник оториноларингологии.
3. Журнал вушних, носових і горлових хвороб.
4. Ринологія. Журнал Українського наукового медичного товариства оториноларингології.
5. Аськова Л.Н., Братийчук А.Н. и др. Неотложная оториноларингологическая помощь в работе врача воинской части / Учебное пособие.- самара: Универс групп, 2008.- 124 с.
6. Бабияк В.И., Говорун М.И. Оториноларингология. Руководство. Том 2 / СПб.: Питер, 2009.- 832 с.
7. Бабияк В.И., Говорун М.И., Накатис Я.А. Оториноларингология. Том 1 / СПб.: Питер, 2009.- 832 с.
8. Бабияк В.И., Накатис Я.Л. Клиническая оториноларингология / СПб.: Гиппократ, 2005. - 800 с.
9. Базаров В.Г., Заболотний Д.І., Мітін Ю.В., Драгомирецький В.Д. Отоларингология / Киев: Здоровье, 1999.- 368 с.
10. Базаров В.Г., Заболотний Д.І., Мітін Ю.В., Драгомирецький В.Д. Отоларингологія / Киев: Здоровье, 1999.- 368 с.
11. Блоцкий А.А. Синдромы и симптомы в оториноларингологии
12. Методическое пособие./ Благовещенск. – Амурская ГМА. – 2009. – 92 с.
13. Блоцкий А.А., Антипенко В.В. Хронический тонзиллит. Монография. / Благовещенск: Амурская государственная медицинская академия, 2018.- 207 с.
14. Болезни уха, горла и носа Лучихин, Л. А. / Л.А. Лучихин.- М.: Эксмо, 2010.- 450 с.
15. Бороноев с.А. Клиническая оториноларингология. Учебно-методическое пособие. / Улан-Удэ: БГУ, 2008.- 185 с.
16. Бороноев с.А. Учебно-методическое пособие. /Улан-Удэ: Издательство Бурятского госуниверситета, 2016.- 118 с.
17. Бузунов Р. и др. Компьютерная пульсоксиметрия в диагностике нарушений дыхания во сне. Учебное пособие. / Ижевск: Ижевская государственная медицинская академия, 2013.- 50 с
18. Бузунов Р. и др. Компьютерная пульсоксиметрия в диагностике нарушений дыхания во сне. Учебное пособие. / Ижевск: Ижевская государственная медицинская академия, 2013.- 50 с.
19. Бузунов Р. и др. Компьютерная пульсоксиметрия в диагностике нарушений дыхания во сне. Учебное пособие. / Ижевск: Ижевская государственная медицинская академия, 2013.- 50 с

20. Бузунов Р. Проведение СИПАП/БИПАП-терапии в домашних условиях / М.: ЛитРес, 2014.- 34 с.
21. Бузунов Р.В., Легейда И.В. (сост.) Храп и синдром обструктивного апноэ сна PDF
22. Учебное пособие для врачей. / М.: Клинический санаторий «Барвиха», 2010. – 78 с.
23. Бузунов Р.В., Легейда И.В., Царева Е.В. Храп и синдром обструктивного апноэ сна у взрослых / М.: ФГБУ «Клинический санаторий «Барвиха», 2012.- 128 с.
24. Буцель А.Ч. Гипертрофия лимфоэпителиального кольца глотки / Учебно-методическое пособие, Минск: БелОРусский государственный медицинский университет, 2011. – 14 с.- ISBN 978-985-528-374-5.
25. Буцель А.Ч. и др. симуляционное обучение студентов по специальности Оториноларингология Учебно-методическое пособие. / Минск: БГМУ, 2015.- 12 с.
26. Вишняков В.В. Оториноларингология /Учебник.- М. : ГЭОТАР-Медиа, 2014.- 328 с. : ил.- ISBN 978-5-9704-3013-2
- Все о ЛОР-заболеваниях. В помощь специалисту Печкарева, А. В. / А.В. Печкарева.- М.: Феникс, 2013.- 224 с.
27. Говорун М.И. Дифференциальная диагностика патологии слуховой системы. Часть / СПб.: ВмедА, 2003. - 55 с.
28. Говорун М.И., Гофман В.Р., Парфенов В.Е. Кохлеопатии / Монография. - 2003. - 295 с.
29. Горбонос И.В., Семенов Ф.В. Отоларингологические симптомы у больных с гастроэзофагальным рефлюксом / Краснодар: КГМА, 2001. - 13 с.
30. Горин Д.С. Ваш семейный ЛОР. случаи из практики врача / М.: Эксмо, 2018.- 97 с.
31. Горохов А.А., Шелепов А.М. (ред.) Военная оториноларингология / Горохов А.А., Янов Ю.К., Шелепов А.М., Дворянчиков В.В., Миронов В.Г.- Санкт-Петербург: спецЛит, 2014.- 271 с. : ил.- ISBN 978-5-299-00609-4.
32. Грипп и другие ОРВИ.- М.: ГЭОТАР-Медиа, 2012.- 320 с.
33. Гюсан А.О., Кошель В.И. Клинические лекции по оториноларингологии /Учебное пособие.- Ставрополь: ставропольский государственный медицинский университет, 2017.- 226 с.- ISBN 978-5-89822-503-2.
34. Дайхес Н.А. (ред.) Оториноларингология. Материалы к клиническим лекциям. Том 1. Общие вопросы оториноларингологии. Заболевания носа и околоносовых пазух / Руководство в 5 т.- Меланьин В.Д., Дайхес Н.А., Яблонский С.В., Давудов Х.Ш., Куян С.М.- М.: Медицинское информационное агентство, 2010.- 352 с.- ISBN 978-5-8948-1816-0
35. Детская оториноларингология. В 2 томах. Том 1 Чистяковой, В. Р. / Под редакцией М.Р. Богомилского, В.Р. Чистяковой.- М.: Медицина, 2005.- 660 с.
36. Джафек Б.У., Старк Э.К. секреты оториноларингологии Пер. с англ. М.- СПб.: / БИНОМ, Невский диалект, 2001. - 624 с
37. Добромыльский Ф.И. Придаточные пазухи носа и заболевания глазницы (2-е издание) / М.: Медгиз, 1961. - 288 с.
38. Дроздов А.А., Дроздова М.В. ЛОР-заболевания. Шпаргалки / М.: Эксмо, 2009. - 160 с. - ISBN 978-5-699-24048-7.
39. Дроздов А.А., Дроздова М.В. ЛОР-заболевания: шпаргалки / М.: Эксмо, 2009. - 160 с. - ISBN 978-5-699-24048-7
40. Дроздова М.В., Дроздов А.А. ЛОР-заболевания: конспект лекций / М.: Эксмо, 2007. - 160 с. - (Серия «Экзамен в кармане»). - ISBN: 978-5-699-23334-2.
41. Еременко Ю.Е. Гемостатические препараты, применяемые в оториноларингологии / Учебно-методическое пособие.- Минск: БГМУ, 2009.- 19 с.
42. Еременко Ю.Е., Макарина-Кибак Л.Э. Носовые кровотечения / Учебно-методическое пособие.- Минск: БГМУ, 2009.- 16 с.
43. Ерошина В.А., Бузунов Р.В. Диагностика и лечение храпа и синдрома обструктивного апноэ сна / М.: У-Фактория, 2003.- 48 с.
44. Жигальцов А.М. Ангина в практике участкового терапевта / Учебно-методическое пособие для студентов лечебного факультета.- Гродно: ГрГМУ, 2008.- 56 с.- ISBN 978-985-496-353-2.

45. Журова О.Н., Куницкий В.С., Подпалов В.П. Носовое кровотечение в общеврачебной практике / Учебно-метод. пособие.- Витебск: ВГМУ, 2016.- 82 с.
46. Заболотный Д.И., Мітін Ю.В., Безшапочний с.Б., Дєєва Ю.В. Оториноларингологія / Підручник/Д.І. Заболотний, Ю.В. Мітін, с.Б. Безшапочний, Ю.В. Дєєва.- К.: ВСВ “Медицина”, 2010.- 472 с.
47. Заболотный Д.И., Митин Ю.В., Безшапочный с.Б., Деева Ю.В. Оториноларингология / Киев: ВСИ "Медицина" 2010.- 498 с.- ISBN 978-617-505-084-2.
48. Затолока П.А. и др. Отогенные внутричерепные абсцессы / Учебно-методическое пособие.- Минск: БГМУ, 2009.- 12 с.
49. Затолока П.А. и др. Патология ЛОР-органов у ВИЧ-инфицированных пациентов / Учебно-методическое пособие.- Минск: БГМУ, 2010.- 20 с.
50. Затолока П.А. Риногенные орбитальные осложнения / Учебно-методическое пособие.- Минск: БГМУ, 2008.- 15 с.
51. Зинкин А.Н., Зингилевская Н.Г, Мусельян Б.Б. Криовоздействие в оториноларингологии / Краснодар: КМА, 1997. - 17 с.
52. Иванов В.А., Кудинова В.А., Негребецкий В.А. Нарушения звуковосприятия и звуковоспроизведения при патологии уха / Учебно-методическое пособие.- Курск: Курский государственный университет, 2017.- 13 с.
53. Кицера А.Е. Диагностика и лечение нарушений обоняния / Л.: ЛГМИ, 1976. - 14 с.
54. Клименко К. В лабиринтах уха, горла и носа / М.: Эксмо, 2019.- 256 с.
55. Клинические рекомендации. Болезнь Меньера / М.: – СПб.: 2014.- 20 с.
56. Клинические рекомендации. Головокружение (периферическое) / М.: - СПб.: 2014.- 25 с
57. Клинические рекомендации. Дифференциальная диагностика и лечение острого тонзиллофарингита / М.: 2014.- 22 с.
58. Клинические рекомендации. Принципы этиопатогенетической терапии острых синуситов / М.: – СПб.: 2014.- 27 с.
59. Клинические рекомендации. Шум в ушах / М.: – СПб.: 2014.- 27 с.
60. Кобрак Г.Г. среднее ухо / М.: ГИМЛ, 1963. - 520 с.
61. Козорез Е.С. ЛОР заболевания / Конспект лекций.- М.: Владос-Пресс, 2005.- 224 с.- ISBN 5-305-00135-8
62. Кокорина В.Э., Дерягин Н.И., Евсеев А.Н. Посттравматические рубцовые стенозы гортани и трахеи: лечение и профилактика / Учебное пособие.- Хабаровск: Издательство Дальневосточного государственного медицинского университета, 2007.- 86 с.
63. Коленчукова О.А., смирнова с.В., савченко А.А. Микробиоценоз слизистой оболочки носа и риносинуситы / Красноярск: КрасГМУ, 2011. - 180 с. ISBN 978-5-94285-099-9
64. Косяков с.Я., Анготоева И.Б., Курлова А.В и др. Носовое кровотечение / Учебное пособие.- М.: РМАПО, 2012.- 70 с.
65. Дончак В. Лечение уха, горла, носа на курортах / В. Дончак.- М.: ставропольское книжное издательство, 2009.- 120 с.
66. Ловпаче З.Н. Инородные тела в ЛОР - органах. Клиника, диагностика, неотложная помощь / Нальчик: Каб.-Балк. ун-т, 2004.- 18 с.
67. Лопатин А.С. Свистушкин А.М. Острый риносинусит: этиология, патогенез, диагностика и принципы лечения / Клинические рекомендации. - М.: 2009
68. Лопатин А.С. Хронический риносинусит: патогенез, диагностика и принципы лечения / М : Практическая медицина, 2014.- 64 с.- ISBN 978-5-98811-288-4
69. Лопотко А.И. (ред.) Практическое руководство по сурдологии / Санкт-Петербург: Диалог, 2008.- 274 с.
70. Машкова Т.А., Исаев А.В. Методика исследования ЛОР органов / Воронеж: ВГМА, 2009.- 27 с.
71. Меркулова Е.П. Тонзиллэктомия под общей анестезией у детей / Учебно-методическое пособие, Минск: БелОРусский государственный медицинский университет, 2010. – 28 страниц.- ISBN 978-985-528-279-3.

72. Мороз Б.С., Овсяник В.П., Луцько К.В. Корекційні технології у слухопротезуванні дітей / Навчальний посібник.- Київ: НВП ВАБОС, 2008.- 147 с.
73. Мухаметов М.Р. Отогенные и риногенные внутричерепные осложнения. Риногенные внутриорбитальные осложнения / сибирский Государственный Медицинский Университет. Кафедра оториноларингологии. - 20 с.
74. Нейман Л.В., Богомилский М.Р. Анатомия, физиология и патология органов речи и слуха / Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений. Под ред. В.И. Селиверстова. - М.: ВЛАДОС, 2001. - 224 с.
75. Оториноларингологический словарь Мchedлидзе, Томас / Томас Мchedлидзе.- М.: Диалект, ЭЛБИ-СПБ, 2007.- 504 с.
76. Панин В.И. Учебно-методическое пособие по оториноларингологии для студентов лечебного факультета Рязань, 2010.- 224 с.
77. Петряков В.А. Оториноларингология 2-е изд., испр.- Минск: Вышэйшая школа, 2008.- 240 с.
78. Пискунов Г.З. Воспаление слизистой оболочки Выходные данные не приведены.- 31 с.
79. Полякова Е.А. Ухо, горло, нос: Органы чувств Издательство: Амфора. 2015.- 63 с.
80. Полякова Елена. Ухо, горло, нос: Органы чувств СПб.: Амфора, 2015.- 62 с.
81. Принципы этиопатогенетической терапии острых синуситов.- Москва: сИНТЕГ, 2008.- 961 с.
82. Рациональная терапия заболеваний верхних дыхательных путей у детей при ОРИ. Методические рекомендации / М.В. Муратова и др.- М.: Н-Л, 2012.- 804 с.
83. Реконструктивная ринопластика детского возраста Юнусов, А. с. / А.С. Юнусов, Н.А. Дайхес, с.В. Рыбалкин.- М.: Триада ЛТД, 2016.- 144 с.
84. Руководство по неотложной помощи при заболеваниях уха и верхних дыхательных.- М.: ГЭОТАР-Медиа, 2013.- 378 с.
85. Руководство по оториноларингологии. Том 1 Лихачев, А. Г. / А.Г. Лихачев.- М.: Книга по Требованию, 2012.- 540 с.
86. Рыбак Р.Ф. Методика обследования оториноларингологического больного / Гродно: ГрГМУ, 2004.- 25 с.
87. Рыбак Р.Ф. Практические навыки по оториноларингологии для студентов медикопсихологического факультета Гродно: ГрГМУ, 2004.- 21 с.
88. Рымша М.А., Киселев А.Б. и др. Практикум по оториноларингологии / М.А. Рымша, А.Б. Киселев, В.А. Чаукина, О.В. Андамова. Учебное пособие.- Новосибирск: сибмедидаг НГМА, 2005.- 213 с.
89. Рязанцев с.В., Науменко Н.Н., Захарова Г.П. Принципы этиопатогенетической терапии острых синуситов Методические рекомендации. – СПб.: РИА-АМН, 2003. – 40 с.
90. Садовский В.И., Черныш А.В., Шляга И.Д. Лекции по оториноларингологии / Учебно-методическое пособие.- Гомель: Гомельский государственный медицинский университет, 2008.- 156 с.
91. Сакович А.Р. Аллергический ринит/ Учебно-методическое пособие, Минск: БелОРусский государственный медицинский университет, 2010. – 12 страниц
92. Сакович А.Р. Острый риносинусит / Учебно-методическое пособие.- Минск: БГМУ, 2007.- 20 с.
93. Сакович А.Р., Долина И.В. Риносинуситы / Учебно-методическое пособие.- Минск: БГМУ, 2018.- 24 с.
94. Семенов Ф.В., Зинкин А.Н. Эпиглоттит / Краснодар: КГМУ, 2007. - 20 с.
95. Соколов Ю.А. и др. Вестибулометрия в практике врачебно-лётной экспертизы / Учебно-методическое пособие.- Минск: БГМУ, 2014.- 60 с.
96. Слух надо беречь Ромм, с. З. / с.З. Ромм.- М.: Медицина, 2006.- 857 с.
97. Субботина М.В. Травмы носа и носовые кровотечения / Учебное пособие для студентов.- Иркутск: ИГМУ, 2015.- 88 с.
98. Тимошенко П.А. (ред.) Оториноларингология / Учеб. Пособие: П.А. Тимошенко, В.С. Куницкий, А.Ч. Буцель, О.Г. Хоров, И.Д. Шляга. – Минск: Вышэйшая школа, 2014. – 432 с.

99. Тимпанометрия за несколько секунд / GSI Grason-Stadler, АО ACCOMED, 2006. - 18 с.
100. Томассин Дж. М. Атлас по оториноларингологии. Том 1. Нос и околоносовые пазухи / 2002.- 28 с.
101. Томассин Дж. М. Атлас по оториноларингологии. Том 2. Гортань / 2002. – 28 с.
102. Томассин Дж. М. Атлас по оториноларингологии. Том 3. Наружное и среднее ухо / 2002. - 15 с.
103. Учебник по болезням уха и дыхательных путей, с включением болезней полости рта Денкер, А. / А. Денкер, В. Брунингс.- М.: Практическая медицина, 2006.- 456 с.
104. Фазылов В.Х., Кравченко И.Э. и др. синдром тонзиллита в клинической практике / Фазылов В.Х., Кравченко И.Э., Нагимова Ф.И., Еналеева Д.Ш., Нестерова Д.Ф. Учебное пособие. – 2-е изд. – Казань: КГМУ, 2007. – 76 с.
105. Ходжаева К.А., Воробьёва А.Г. Практическая оториноларингология Ташкент: сано-Стандарт, 2005.- 344 с.
106. Хоров О.Г. Оториноларингология / Курс лекций для студентов лечебного факультета. – Гродно : ГрГМУ, 2013
107. Храбриков А.Н., Подшивалов М.Н. Болезни уха, горла и носа в практике семейного врача / Киров: КГМА, 2008.- 96 с.
108. Хронический гнойный средний отит Вольфович, М. И. / М.И. Вольфович.- М.: ЁЁ Медиа, 2017.- 774 с.
109. Хронический полипозный риносинусит и гипертоническая болезнь: моногр. Артюшкин, с. А. / с.А. Артюшкин.- М.: Наука. Ленинградское Отделение, 2009. – 112-с.
110. Хронический тонзиллит и бронхоадениты у детей: моногр. Альтман, Е. М. / Е.М. Альтман.- М.: советская Россия, 2005.- 168 с.
111. Церебральные лептоменингиты и хориоэпендиматиты.- М.: Ташкент, Министерство здравоохранения сССР, 2013.- 152 с.
112. Шеврыгин Б.В., Керчев Б.И. Болезни уха, горла и носа / Учебник. - М.: ГЭОТАР-МЕД, 2002.
113. Шляга И.Д., садовский В.И., Черныш А.В. Острые и хронические заболевания наружного и среднего уха / Метод. рекомендации к практическому занятию по оториноларингологии.- Гомель: Гомельский государственный медицинский университет, 2007.- 16 с.
114. Ahmad Z. et al. (eds.) Symptom Oriented Otolaryngology Head and Neck Surgery: Otology and Pediatrics- Volume 3 / Jaypee Brothers Medical Publishers, 2017.- 463 p.- ISBN 978-9385891854
115. Bahmad Fayeze (ed.) Update on Hearing Loss / InTAVe, 2015.- 193 p.- ISBN: 9535121952, 9789535121954
116. Balkany Thomas J., Brown Kevin D. The Ear Book: A complete Guide to Ear Disorders and Health / Johns Hopkins University Press, 2017.- 211 p.- (A Johns Hopkins Press Health Book).- ISBN 10 1421422859, ISBN 13 978-1421422855.
117. Bansal Mohan (ed.) Diseases of Ear, Nose and Throat / Jaypee Brothers Medical Publishers, 2013.- 676 p.
118. Baraniuk J.N., Shusterman D.J. (eds.) Nonallergic Rhinitis / Informa Healthcare, 2007.- 506 p.
119. Bass A.H., Sisneros J.A., Popper A.N., Fay R.R. (eds.) Hearing and Hormones / Springer, 2016.- 219 p.
120. Batra P.S., Han J.K. (eds.) Practical medical and surgical management of chronic rhinosinusitis / Cham: Springer, 2015.- 520 p.
121. Belafsky P.C., Kuhn M. The clinician's Guide to Swallowing Fluoroscopy / Springer, 2014.- 126 p.
122. Belafsky Peter c., Kuhn Maggie A. (eds.) The clinician's Guide to Swallowing Fluoroscopy / Springer, 2014.- 202 p.- ISBN 978-1-4939-1109-7
123. Benninger Michael S. (Ed.) Laryngology / Jaypee Brothers Medical Publishers, 2016.- 1060 p.- (Sataloff's comprehensive Textbook Of Otolaryngology Head And Neck Surgery. Volume 4)- ISBN: 978-93-5152-457-1

124. Bergamini G., Presutti L., Molteni G. (eds.) *Injection Laryngoplasty* / Springer, 2015.- 103-p.
125. Bernstein Jonathan A. (ed.) *Rhinitis and Related Upper Respiratory conditions: A clinical Guide* / Springer, 2018.- 218 p.
126. Bhattacharyya Abir K., Nerurkar Nupur Kapoor (Eds.) *Laryngology* / Thieme, 2014.- 381-p.
127. Bhattacharyya Abir, Patel Nitesh (eds.) *Pocket Tutor Otolaryngology* / JP Medical, 2012.- 267 p.- ISBN: 9781907816116.
128. Bluestone Charles D. (ed.) *Eustachian Tube: Structure, Function, and Role in Middle-Ear Disease* / 2nd edition.- PMPH-USA Limited, 2017.- 251 p.
129. Bull T.R. *color Atlas of ENT Diagnosis* / 4th Edition.- Thieme, 2003.- 258 p.- ISBN 1-58890-110-6
130. Bull Tony R., Almeyda John (eds.) *color Atlas of ENT Diagnosis* / 5th edition.- Thieme, 2010.- 296 p.
131. Campisi P. (ed.) *Recurrent Respiratory Papillomatosis* / Springer, 2018.- 200 p.
132. Carrau Ricardo L., Murry Thomas, Howell Rebecca J. (eds.) *comprehensive Management of Swallowing Disorders* / 2nd edition.- Plural Publishing, 2017.- 577 p.- ISBN 978-1-59756-730-5
133. Carroll Thomas L. (ed.) *chronic cough* / Plural Publishing, 2019.- 235 p.- ISBN 978-1-63550-070-7
134. Cervoni Edoardo, Leech Kim. *ENT in Primary care: A concise Guide* / Springer, 2017.- 93 p.- ISBN 3319519867.
135. Cingi cemel, Muluk N.B. (eds.) *All Around the Nose: Basic Science, Diseases and Surgical Management* / Springer, 2019.- 895 p.- ISBN 978-3-030-21216-2.
136. Clack J.A., Fay R.R., Popper A.N. (eds.) *Evolution of the Vertebrate Ear: Evidence from the Fossil Record* / Springer, 2016.- 366 p.
137. Corbridge Rogan J. (ed.) *Essential ENT* / 2nd edition.- Hodder Arnold, 2011.- 207 p.- ISBN 9781444117950
138. Costello D., Sandhu G. (eds.). *Practical Laryngology* / cRC Press, 2015.- 226 p.- ISBN 9781444183665
139. Cramer K.S., coffin A., Fay R.R., Popper A.N. (eds.) *Auditory Development and Plasticity* / Springer, 2017.- 227 p.
140. Damico J.S., Müller N., Ball M.J. (eds.) *The Handbook of Language and Speech Disorders* / Wiley-Blackwell, 2010.- 663 p.
141. Das Jayita. *Trauma in Otolaryngology* / Springer, 2017.- 213 p.- ISBN 10 9811063605, 13 978-9811063602.
142. Desuter Gauthier (ed.) *Oropharyngeal Dysphagia: Videoendoscopy-Guided Work-up and Management* / Springer, 2019.- 136 p.- ISBN 978-3-319-92614-8.
143. Djalilian Hamid. *10 Minute ENT consult* / Plural Publishing, 2009.- 592 p.
144. Dornhoffer J.L., Leuwer R., Schwager K., Wenzel S. *A Practical Guide to the Eustachian Tube* / Springer, 2014.- 79 p.
145. Dornhoffer John L., Gluth Michael B. (eds.) *The chronic Ear* / Thieme, 2016.- 374 p.
146. Dubey S.P., Schick B. (eds.) *Juvenile Angiofibroma* / Springer, 2017.- 293 p.
147. Durand Marlene L., Deschler Daniel G. (eds.) *Infections of the Ears, Nose, Throat, and Sinuses* / Springer, 2018.- 404 p.
148. Eggermont J.J., Zeng F.-G., Popper A.N., Fay R.R. (eds.) *Tinnitus* / Springer, 2012.- 301-p.
149. Ekberg Olle (ed.) *Dysphagia: Diagnosis and Treatment* / 2nd Edition.- Springer, 2019.- 924 p.
150. Elden L.M., Zur K.B. (eds.) *congenital Malformations of the Head and Neck* / Springer, 2014.- 198 p.
151. Fiedler Derick, Krause Rowland (eds.) *Deafness, Hearing Loss and the Auditory System* / Nova Science Publishers, 2010.- 393 p.
152. Fliss D.M., Gil Z. *Atlas of Surgical Approaches to Paranasal Sinuses and the Skull Base* / Springer, 2016.- 311 p.
153. Franzese christine B., Damask c.C., Wise S.K. et al. (eds.) *Handbook of Otolaryngic Allergy* / Thieme, 2019.- 304 p.- ISBN 9781626239067

154. Fried Marvin P., Tabae Abtin (Eds.) Rhinology/Allergy and Immunology / Jaypee Brothers Medical Publishers, 2016.- 979 p.- (Sataloff's comprehensive Textbook Of Otolaryngology Head And Neck Surgery. Volume 2)- ISBN: 978-93-5152-456-4
155. Fried Marvin P., Tan-Geller Melin (eds.) clinical Laryngology / Thieme, 2015.- 829 p.
156. Gertz Eugenie N., Boudreault Patrick. The SAGE Deaf Studies Encyclopedia / SAGE Publications, 2016.- 1107 p.- ISBN-10: 1452259569.- ISBN-13: 978-1452259567
157. Gleason A., Kesser B. Dizziness and Vertigo Across the Lifespan / Elsevier, 2018.- 260 p.
158. Gottarelli P. Modified Inferior Turbinoplasty: A New Surgical Approach / Springer, 2012.- 90 p.
159. Graham John, Baguley David (eds.) Ballantyne's Deafness / 7th edition.- Wiley-Blackwell, 2009.- 312 p.
160. Hamill Teri, Price Lloyd. The Hearing Sciences 3rd Edition.- Plural Publishing, 2017.- 637 p.- ISBN 978-1944883638.
161. Hans Sakshi Arora (eds.) Self Assessment & Review: ENT / 7th edition.- Jaypee Brothers Medical Publishers, 2016.- 457 p.
162. Hawke Michael, Bingham Brian, Stammberger Heinz, Benjamin Bruce (eds.) Diagnostic Handbook of Otorhinolaryngology / Informa Healthcare, 2002.- 271 p.- ISBN: 978-1841842288
163. Hisa Y. (ed.) Neuroanatomy and Neurophysiology of the Larynx / Springer, 2016.- 121 p.
164. Hussain S. Mushee et al. (eds.) ENT, Head & Neck Emergencies: A Logan Turner companion / cRC Press, 2019.- 276 p.- ISBN 9781138616530
165. Iro H., Bozzato A., Zenk J. Atlas of Head and Neck Ultrasound / Thieme, 2013.- 247 p.
166. Ito J. (ed.) Regenerative Medicine for the Inner Ear / Springer, 2014.- 311 p.
167. Ito J. (ed.) Regenerative Medicine in Otolaryngology / Springer, 2015.- 236 p.
168. Jamal Nausheen, Wang Marilene B. (eds.) Laryngopharyngeal Reflux Disease: Integrative Approaches / Springer, 2019.- 133 p.- ISBN 978-3-030-12317-8
169. Jankowski R. The Evo-Devo Origin of the Nose, Anterior Skull Base and Midface / Springer, 2013.- 216 p.
170. Kennedy David W., Hwang Peter H. (eds.) Rhinology: Diseases of the Nose, Sinuses, and Skull Base / Thieme, 2012.- 801 p.
171. Koltsidopoulos P., Skoulakis c., Kountakis S. ENT: core Knowledge / Springer, 2017.- 323 p.
172. Kountakis S.E. (Ed.) Encyclopedia of Otolaryngology, Head and Neck Surgery / Springer, 2013.- 3119 p.
173. Kountakis S.E., Senior B.A., Draf W. (eds.) The Frontal Sinus / Springer, 2016.- 572 p.- Second Edition.
174. Kountakis Stilianos E., Senior Brent A., Draf Wolfgang (eds.) The Frontal Sinus / 2nd edition.- Springer, 2016.- 1187 p.- ISBN 978-3-662-48523-1.
175. Lalwani Anil K (Ed.) Otology/Neurotology/Skull Base Surgery / Jaypee Brothers Medical Publishers, 2016.- 698 p.- (Sataloff's comprehensive Textbook Of Otolaryngology Head And Neck Surgery. Volume 1).- ISBN 978-93-5152-455-7.
176. Lalwani Anil K. (Ed). Sataloff's comprehensive Textbook of Otolaryngology, Head & Neck Surgery, Volume 1: Otology/Neurotology/Skull Base Surgery / Jaypee Brothers Medical Pub, 2015.- 698 p.- ISBN-10: 9351524558.- ISBN-13: 978-9351524557.
177. Lalwani Anil K., Pfister Markus H.F. (eds.) Recent Advances in Otolaryngology Head and Neck Surgery Jaypee Brothers Medical Publishers, 2012.- 352 p.- ISBN: 9789350257906.
178. Lalwani Anil K., Pfister Markus H.F. (eds.) Recent Advances in Otolaryngology Head and Neck Surgery (Vol. 3) / Jaypee Brothers Medical Publishers, 2014.- 407 p.
179. Leder S.B., Neubauer P.D. The Yale Pharyngeal Residue Severity Rating Scale / Springer, 2014.- 108 p.
180. Leonard Rebecca, Kendall Katherine (eds.) Dysphagia Assessment and Treatment Planning: A Team Approach / 4th edition.- Plural Publishing, 2019.- 409 p.- ISBN 978-1-63550-009-7
181. Levine Adam I. et al. (eds.) Anesthesiology and Otolaryngology / Springer New York, 2013.- 425 p.

182. Lin F.Y., Patel Z.M. (eds.) ENT Board Prep: High Yield Review for the Otolaryngology In-service and Board Exams / Springer, 2014.- 384 p.
183. Lin Harrison, Roberts Daniel, Harris Jeffrey (Eds.) cummings Review of Otolaryngology / Elsevier, 2016.- 315 p.- ISBN 9780323427999.
184. Lloyd Simon, Bance Manohar, Doshi Jayesh (eds.) ENT Medicine and Surgery: Illustrated clinical cases / cRC Press, 2018.- 298 p.
185. Lucioni M. Practical Guide to Neck Dissection: Focusing on the Larynx / Springer, 2013.- 284 p.
186. Ludman H.S., Bradley P. (eds.) ABC of Ear, Nose and Throat / Blackwell Publishing, 2007.- 121 p.
187. Ludman Harold S., Bradley Patrick J. (eds.) ABC of Ear, Nose and Throat / 6th edition.- BMJ Books, 2013.- 170 p.- (ABC Series)- ISBN 978-0-470-67135-1
188. Lund V.J., Howard D.J. and Wei W.I. Tumors of the Nose, Sinuses, and Nasopharynx / TPS / Thieme, 2014.- 608 p.
189. Lyons Marie, Singh Arvind. Your First ENT Job. A survivor's guide / Marie Lyons and Arvind Singh, 2006.- 133 p.- ISBN 1 85775 748 3.
190. Management of allergic rhinitis symptoms in the pharmacy. Allergic rhinitis and its impact on asthma / Pocket guide.- WHO, 2003.- 14 p.
191. Mankekar G. (ed.) Invasive Fungal Rhinosinusitis / Springer, 2014.- 100 p.
192. Mankekar Gauri (ed.) Swallowing- Physiology, Disorders, Diagnosis and Therapy / Springer, 2015.- 229 p.
193. Manley G.A., Gummer A.W., Popper A.N., Fay R.R. (eds.) Understanding the Cochlea / Springer, 2017.- 361 p.
194. Mansour S., Magnan J., Haidar H., Nicolas K. Tympanic Membrane Retraction Pocket: Overview and Advances in Diagnosis and Management / Springer, 2015.- 94 p.
195. Mansour S., Magnan J., Nicolas K., Haidar H. (eds.) Middle Ear Diseases: Advances in Diagnosis and Management / Springer, 2018.- 499 p.- ISBN 978-3-319-72961-9.
196. Marks Lizzy, Rainbow Deirdre (eds.) Working with Dysphagia / Routledge, 2017.- 354 p.
197. Martin F.N., Clark J.G. Introduction to Audiology / 2011 - 504 pages, ISBN: 0132108216
198. McFarland D.H. Netter's Atlas of Anatomy for Speech, Swallowing, and Hearing / Mosby, 2015.- 277 p.
199. Mehle M.E. (Ed.) Sinus Headache, Migraine, and the Otolaryngologist: A Comprehensive Clinical Guide / Springer, 2017.- 250 p.
200. Munir Nazia, Clarke Ray (Eds.) Ear, Nose and Throat at a Glance / John Wiley & Sons, 2013.- 97 p.- ISBN 978-1-4443-3087-8.
201. Murry Thomas, Carrau Ricardo L., Chan Karen (eds.) Clinical Management of Swallowing Disorders. 4th edition / Plural Publishing, 2018.- 313 p.- ISBN 978-1-59756-934-7
202. Musiek Frank E., Chermak Gail D. Handbook of Central Auditory Processing Disorder, Volume II: Comprehensive Intervention /2nd ed.- Plural Publishing, 2013.- 793 p.- ISBN-10: 1597565628.- ISBN-13: 978-1597565622
203. Nemecek Oldrich, Mares Viktor (eds.) Laryngeal Diseases: Symptoms, Diagnosis and Treatment / Nova Science, 2010.- 171 p.
204. Nomura Y. Morphological Aspects of Inner Ear Disease / Springer, 2014.- 238 p.
205. Nomura Yasuya (ed.) Morphological Aspects of Inner Ear Disease / Springer, 2014.- 379 p.- ISBN 978-4-431-54204-9
206. O'Neill James Paul, Shah Jatin P. (eds.) Self-Assessment in Otolaryngology / Elsevier, 2017.- 275 p.- ISBN 9780323392907
207. Önerci T. Metin (ed.) Diagnosis in Otorhinolaryngology: An Illustrated Guide / Springer, 2010.- 184 p.- ISBN 978-3-642-00498-8
208. Önerci T.M. (ed.) Nasal Physiology and Pathophysiology of Nasal Disorders / Springer, 2013.- 610 p.
209. Otolaryngology Lifelong Learning Manual / AAO-HNSF (American Academy of Otolaryngology – Head and Neck Surgery Foundation).- Third Edition.- Thieme, 2015.- 790 p.

210. Palva T., Ramsay H., Northrop C. (eds.) Color Atlas of the Anatomy and Pathology of the Epitympanum / S. Karger AG, 2001.- 110 p.- ISBN: 978-3-8055-7227-9
211. Patel D., Kavitt R., Vaezi M. (eds.) Evaluation and Management of Dysphagia: An Evidence-Based Approach / Springer, 2020.- 225 p.
212. Pensak Myles L., Choo Daniel I. (eds.) Clinical Otology / 4 edition.- Thieme, 2015.- 530 p.
213. Pensak Myles L., Cotton Robin T., Hom David B., Seiden Allen M., Steward David L., Wilson Keith M. (eds.) Otolaryngology Cases: The University of Cincinnati Clinical Portfolio / Thieme, 2010.- 461 p.
214. Pensak Myles L., Hart Catherine K., Patil Yash J. (eds.) Otolaryngology Cases: The University of Cincinnati Clinical Portfolio / 2nd edition.- Thieme, 2018.- 446 p.- ISBN: 978-1-62623-419-2
215. Persky M.S., Waner M., Blei F., Berenstein A. (eds.) Vascular Lesions of the Head and Neck: Diagnosis and Management / Thieme, 2015.- 172 p.- ISBN: 9781604060591
216. Phillips John S., Erskine Sally (eds.) Landmark Papers in Otolaryngology / Oxford University Press, 2018.- 433 p.- (Seminal Papers With Expert Commentaries)- ISBN 9780198834281
217. Philpott Carl, Tassone Peter, Clark Matthew (eds.) Bullet Points in ENT: Postgraduate and Exit Exam Preparation / Thieme, 2014.- 316 p.- ISBN: 978-3-13-166221-7
218. Platt Michael P., Grundfast Kenneth M. (eds.) Scary Cases in Otolaryngology / Plural Publishing, 2017.- 252 p.- ISBN 978-1-59756-654-4
219. Probst R., Grevers G., Iro H. Basic Otorhinolaryngology: A Step-by-Step Learning Guide / Thieme, 2006.- 430 p.- ISBN 1-58890-337-0
220. Ramkumar V., Rybak L. (eds.) Inflammatory Mechanisms in Mediating Hearing Loss / Springer, 2018.- 237 p.
221. Roland Nick, McRae Duncan, McCombe Andrew W. (eds.) Key Topics in Otolaryngology / 3rd edition.- Thieme, 2019.- 1852 p.- ISBN 9783132406872
222. Roland Nick, McRae Duncan, McCombe Andrew. Key Topics in Otolaryngology / 3rd Edition.- Thieme, 2019.- 504 p.
223. Rosenstreich David L., Fried Marvin P., de Vos Gabriele S., Jackman Alexis H. (eds.) Manual of Allergy and Clinical Immunology for Otolaryngologists / Plural Publishing Inc, 2016.- 459 p.
224. Russell C., Matta B. (eds.) Tracheostomy: A Multiprofessional Handbook / Cambridge University Press, 2004.- 404 p.
225. Saharia PS., Sinha D. Clinical Atlas of ENT and Head & Neck Diseases / New Delhi, Jaypee Brothers Medical Pub, august 2013.- 196 pages.
226. Salman Salah D. (ed.) An Atlas of Diagnostic Nasal Endoscopy / The Parthenon Publishing, 2004.- 208 p.
227. Sanna M. et al. Color Atlas of Endo-Otology: Examination-Diagnosis-Treatment / Thieme, 2017.- 348 p.- ISBN 978-3-13-241523-2.
228. Sataloff Robert T. et al. Reflux Laryngitis and Related Disorders / 4th edition.- Plural Publishing, 2013.- 248 p.
229. Sataloff Robert T., Johns Michael M., Kost Karen M. (eds.) Geriatric Otolaryngology / Thieme/ AAO-HNSF, 2015.- 276 p.
230. Sataloff Robert Thayer. Neurolaryngology / Plural Publishing, 2017.- 1161 p.
231. Saunders William H. The larynx / Ciba Pharmaceutical, 1964. - 32 p.
232. Scholes Melissa A., Ramakrishnan Vijay R. ENT secrets / Elsevier, 2015.- 592 p.
233. Senior Brent A., Chan Yvonne (eds.) Rhinology and Allergy: Clinical Reference Guide / Plural Publishing, 2018.- 593 p.- ISBN 978-1-59756-965-1
234. Shaker R., Belafsky P.C., Postma G.N., Easterling C. (eds.) Principles of Deglutition: A Multidisciplinary Text for Swallowing and its Disorders / Springer, 2013.- 993 p.
235. Shaker R., Easterling C., Belafsky P.C., Postma G.N. (eds.) Manual of Diagnostic and Therapeutic Techniques for Disorders of Deglutition / Springer, 2013.- 412 p.
236. Shin Jennifer J, Hartnick Christopher J., Randolph Gregory W. (Eds.) Evidence-Based Otolaryngology / Springer, 2008.- 778 p.- ISBN 978-0-387-24447-1.
237. Sittel C., Guntinas-Lichius O. (eds.) Neurolaryngology / Springer, 2018.- 248 p.

238. Soni Nirmal Kumar, Bhama Lokesh Kumar (eds.) *Clinical Cases in Otolaryngology* / Jaypee Brothers Medical Publishers, 2016.- 278 p.
239. Stack Jr. B.C., Bodenner D. (eds.) *Medical and Surgical Treatment of Parathyroid Diseases: An Evidence-Based Approach* / Springer, 2017.- 598 p.
240. Stamm Aldo C. (ed.) *Transnasal Endoscopic Skull Base and Brain Surgery: Surgical Anatomy and its Applications* / 2nd edition.- Thieme, 2019.- 694 p.- ISBN 9781626237100
241. Stamm Aldo Cassol (ed.) *Transnasal Endoscopic Skull Base and Brain Surgery: Tips and Pearls* / Thieme, 2011.- 449 p.- ISBN: 9781604063103
242. Stewart Michael G., Selesnick Samuel H. (eds.) *Differential Diagnosis in Otolaryngology-Head and Neck Surgery* / Thieme, 2010.- 562 p.- ISBN-13: 978-1604060515
243. Szczepek A., Mazurek B. (eds.) *Tinnitus and Stress: An Interdisciplinary Companion for Healthcare Professionals* / Springer, 2017.- 205 p.
244. Thaler Erika R., Kennedy David W. (eds.) *Rhinosinusitis* / Springer New York, 2008.- 280 p.
245. Tos Mirko (ed.) *Cartilage Tympanoplasty* / Thieme, 2009.- 433 p.- ISBN: 978-3-13-145091-3
246. Tos Mirko (ed.) *Manual of Middle Ear Surgery. Volume 1. Approaches, Myringoplasty, Ossiculoplasty, and Tympanoplasty* / Thieme, 1995.- 410 p.- ISBN 9783131747211.
247. Tos Mirko (ed.) *Manual of Middle Ear Surgery. Volume 2. Mastoid Surgery and Reconstructive Procedures* / Thieme, 1995.- 446 p.- ISBN 9783131747211.
248. Touma Joseph B. *Atlas of Otoscopy* / Plural Publishing, 2013.- 201 p.
249. Tysome James R., Kanegaonkar Rahul G. (eds.) *ENT: An Introduction and Practical Guide* / 2nd edition.- CRC Press, 2018.- 183 p.
250. V Paleri, J Hill. *ENT Infections. An Atlas of Investigation and Management* / (Инфекции ЛОР-органов: Атлас диагностики и лечения.- 2010, Издательство: Atlas Medical Publishing Ltd. ISBN: 978 1 84692 006 6.
251. Waltzman Susan B., Roland Jr.J.Thomas (eds.) *Cochlear Implants* / 3rd Edition.- Thieme, 2014.- 270 p.
252. Wanna G.B., Carlson M.L., Netterville J.L. (eds.) *Contemporary Management of Jugular Paraganglioma* / Springer, 2018.- 265 p.
253. Weissbrod Philip A., Francis David O. (eds.) *Neurologic and Neurodegenerative Diseases of the Larynx* / Springer, 2020.- 1470 p.- ISBN 978-3-030-28852-5
254. Wetmore R.F., Muntz H.R., McGill T.J. *Pediatric Otolaryngology: Principles and Practice Pathways* / 2nd Edition.- New York - Stuttgart: Thieme, 2012.- 954 p.- ISBN 978-1-60406-413-1.
255. Wetmore S., Rubin A. (eds.) *Vestibular Migraine* / Springer, 2015.- 65 p.
256. Wilson William R., Nadol Jr. J.B., Randolph Gregory W. (eds.) *Clinical Handbook of Ear, Nose and Throat Disorders* / Parthenon, 2002.- 598 p.
257. Wong B.J.-F., Ilgner J. (eds.) *Biomedical Optics in Otorhinolaryngology: Head and Neck Surgery* / Springer, 2016.- 654 p.
258. Woo P. *Stroboscopy* / San Diego: Plural Pub., 2010.- 409 p.
259. Wright Charles G., Roland Peter S. (eds.) *Cochlear Anatomy via Microdissection with Clinical Implications: An Atlas* / Springer, 2018.- 120 p.
260. Xu Wen. *Atlas of Strobolaryngoscopy: Laryngeal Disorders* / Springer, 2019.- 106 p.
261. Young N.M., Iler Kirk K. (eds.) *Pediatric Cochlear Implantation: Learning and the Brain* / Springer, 2016.- 362 p.
262. Yumoto E. *Pathophysiology and Surgical Treatment of Unilateral Vocal Fold Paralysis: Denervation and Reinnervation* / Springer, 2015.- 172 p.
263. Zarandy M.M., Rutka J. (eds.) *Diseases of the Inner Ear: A Clinical, Radiologic, and Pathologic Atlas* / Springer, 2010.- 100 p.- ISBN 978-3-642-05057-2
264. Zeng F.-G., Popper A.N., Fay R.R. (eds.) *Auditory Prostheses: New Horizons* / Springer, 2011.- 406 p.

17. Інформаційні ресурси

1. www.meduniver.com

2. <http://www.innerbody.com/>
3. www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed
4. <http://www.iol.com.ua>
5. http://old.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20050421_181.html
6. <https://cyberleninka.ru/>
7. www.meduniver.com
8. <http://www.anatomy.tj/>
9. <http://anatomia.at.ua/>
10. <http://www.anatomyatlases.org/>
11. <https://aclandanatomy.com/>
12. <http://www.anatomatlas.com/>
13. <http://www.healthline.com/human-body-maps>
14. www.PubMed.com